

1999. – С. 51–57.

4. Боярский П.В. Введение в памятниковедение. – М., 1990. – 218 с.

5. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К., 1995. – 420 с.

6. Кот С. Теоретичні проблеми пам'яткознавства // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. – К., 2007. – С. 7–64.

7. Гриффен Л.А. Теоретические основания памятниковедения. – К., 2012. – 84 с.

8. Див., напр.: Введение в специальные исторические дисциплины. – М., 1990. – С. 3–4.

9. Мудрик А.В. Социализация человека: учебное пособие. – М., 2004. – 304 с.

10. Ильин В.В. Аксиология. – М., 2005. – 216 с.

11. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред. Гриффіна Л.О., Титової О.М.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПШК. – К., 2012. – 380 с.

12. Закон України від 08.06.2000 р. № 1805–III «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України від 29.09.2000–2000 р., № 39, стаття 333.

13. Брайченко М. Час і пам'ятки. До проблеми поняття «пам'ятка історії та культури» // Пам'ятки України. – 1986. – № 2. – С. 36.

14. Піскова Е.М., Федорова Л.Д. Сучасна класифікація пам'яток історії // Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 1. – К., 2005. – С. 149–171.

15. Івакін Г., Титова О. Критерії класифікації та оцінювання пам'яток археології // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. – К., 2007. – С. 141–165.

16. Титова О.М., Келін Д.В. Проблеми музеєфікації нерухомих пам'яток кам'яного віку України // Кам'яна доба України: Збірник наукових статей. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 102–111.

17. Прибега Л.В. Пам'ятка містобудування: методологічна сутність // Праці Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПШК. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 3–13.

18. Тютюнник Ю.Г. Онаслеживание ландшафта. – К., 2010. – 212 с.

19. Гриффен Л.О., Константинов В.О., Титова О.М. Пам'ятки техніки. – К., 2010. – 127 с.

20. Велигоцкая Н.И., Жиздринская А.В., Коломиец Н.С. Монументально-декоративное искусство в архитектуре Украины. – К., 1989. – С. 23–24.

Гриффен Л.А., Титова Е.Н. Памятниковедение: основные направления исследований

Статья посвящена определению круга вопросов, входящих в компетенцию теоретического памятниковедения как науки. Рассмотрены объект и предмет памятниковедения, а также задачи памятниковедения по изучению отдельных видов объектов культурного наследия и их использования в современном культурном контексте.

Ключевые слова: памятниковедение, объекты культурного наследия, сохранение памятников истории и культуры, использование памятников истории и культуры.

Hriffen L.O., Tytova O.M. Monumentology: the main areas of research

The article is devoted to the definition of the range of issues within the competence of the theoretical monumentology as a science. We consider the object and subject of monumentology and monumentology task of studying individual types of cultural heritage and its use in the contemporary cultural context.

Key words: monumentology, objects of cultural heritage, preservation of monuments of history and culture, the use of historical and cultural monuments.

27.02.2016 р.

УДК 061.75:351.(477-25)

Г.М. Бичковська

ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВОЇ РОБОТИ ЦЕНТРУ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПШК

У статті розкрито структуру Центру пам'яткознавства, охарактеризовано основні напрями наукової роботи установи. Здійснено спробу класифікації планових тем, які виконувались Центром протягом 1991–2015 років. Наведено найбільш вагомий досягнення за останні роки у пам'яткоохоронній галузі.

Ключові слова: Центр пам'яткознавства, наукова робота, пам'яткознавство, музеєзнавство, історико-культурна спадщина, охорона пам'яток історії та культури.

У період державних перетворень і змін в українському суспільстві активізувалися процеси вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історико-культурної спадщини України. 1991 року виникла потреба у створенні спеціальної інституції, що займалася б таким проблемами. З цією метою, завдячуючи ініціативі голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПШК) академіка АН УРСР П.П. Толочка, працівників Президії АН УРСР, кандидатів історичних наук В.І. Попика та В.С. Чижка, спільною Постановою Президії Академії наук УРСР і Колегії Головної ради УТОПШК від 23 травня 1991 р. було створено Центр пам'яткознавства АН УРСР і УТОПШК (далі – Центр). Одним із ініціаторів його створення був історик С.З. Заремба, який у подальшому став директором Центру і працював на цій посаді до останніх днів свого життя (до січня 2003 року) [1]. Сергій Захарович у своєму монографічному дослідженні «Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність» [2] вперше у вітчизняній історіографії розглянув значну джерельну базу з історії і теорії українського пам'яткознавства, обґрунтував виділення пам'яткознавства в окрему наукову дисципліну.

У прийнятій 1991 р. Постанові зазначено, що завданнями Центру є відновлення історичної пам'яті народу, збереження, дослідження і популяризація пам'яток історії та матеріальної культури, піднесення теоретико-методичного рівня пам'яткознавства, вироблення сучасних наукових підходів до виявлення та визначення категорійності пам'яток, відновлення історико-культурного середовища міст, розширення наукового співробітництва з провідними зарубіжними центрами пам'яткознавства [3].

Відповідною Постановою затверджено положення про Центр, в якому основними напрямками наукових досліджень зазначені:

– розробка теоретико-методичних і методичних основ вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історико-культурних і природно-етнографічних комплексів й заповідних зон у містах;

– розробка комплексних програм і методик виявлення та збереження інформаційних технологій банків даних історико-культурної спадщини України;

– розробка і впровадження сучасних методів комплексного дослідження багатoproфільних історико-культурних пам'яток [4].

У розділі II Статуту Центру представлені основні напрями науково-дослідної діяльності. Головними завданнями Центру є здійснення фундаментальних і прикладних досліджень з метою одержання нових знань у галузі пам'ятокознавства та охорони пам'яток історії та культури, розробка проектів нормативних документів та методичних рекомендацій з питань охорони, збереження і використання пам'яток культурної спадщини.

Прикладні розробки Центру та його практична діяльність спрямовані на вирішення завдань охорони, збереження та відновлення пам'яток культурної спадщини, з яких виділяються наступні:

– розробляти і впроваджувати нові методи комплексного дослідження багатoproфільних пам'яток культурної спадщини;

– розробляти системні основи популяризації пам'яток, навчання і виховання населення стосовно завдань збереження, охорони та відродження історико-культурного надбання України з метою надання науково-методичної допомоги зацікавленим міністерствам і відомствам, засобам масової інформації;

– здійснювати підготовку та видання наукових, науково-методичних і популярних праць з проблем охорони, збереження та використання культурної спадщини;

– вивчати та узагальнювати досвід діяльності установ і організацій, що здійснюють роботу у сфері охорони, використання, реставрації пам'яток історії та культури, забезпечувати науково-методичний нагляд і контроль за цим процесом;

– здійснювати у встановленому порядку зв'язки з науковими установами, товариствами і вченими України та зарубіжжя [5].

Протягом перших років функціонування Центром чітко визначено провідні наукові напрями досліджень, сформовано науковий колектив та основні структурні підрозділи – відділи Центру (історичного пам'ятокознавства; культурної спадщини; пам'яток української церкви) та регіональні відділення (Західно-регіональне відділення у м. Львові; Східно-регіональне відділення у м. Харкові). Пізніше, вже у 2000-і роки, створені Південноукраїнський регіональний відділ у м. Миколаєві, Бахмутський відділ у Донецькому регіоні, Північно-Східний відділ м. Ніжині, Кримський відділ у м. Сімферополі.

Відділи Центру пам'ятокознавства працюють кожен у своїй вузькій галузі пам'ятокознавства та музеєзнавства. Відділ історичного пам'ятокознавства

здійснює фундаментальні і прикладні дослідження, що включають різнопланову тематику: історія й теорія пам'ятокознавства (О.М. Титова, Л.О. Гріффен); історія, теорія та методологія охорони культурної спадщини (О.М. Титова, Л.О. Гріффен, Н.М. Сенченко, А.О. Горькова, Г.М. Бичковська); проблеми топоніміки й історичної картографії (Л.А. Пономаренко, С.Ю. Зогуля); популяризація культурної спадщини (О.М. Титова, Л.О. Гріффен, Б.В. Колосок, Д.В. Кепін, С.Ю. Зогуля); створення реєстру пам'ятокознавців України (О.М. Титова, М.Т. Максименко); створення каталогу пам'яток історії та культури (О.М. Титова, М.Т. Пархоменко); а також розробка методичних засад роботи з молоддю в галузі пам'ятокознавства (О.М. Титова).

Відділ культурної спадщини представлено науково-дослідними роботами, що присвячені пам'яткам архітектури і містобудування, історичним ландшафтам (Б.В. Колосок); кам'яному, дерев'яному зодчеству (Л.В. Прибега); пам'яткам археології, проблемам їх консервації та музеєфікації (О.М. Титова, Д.В. Кепін); нерухомих пам'яткам і пам'ятним місцям українського козацтва (Д.Я. Телегин, О.М. Титова, І.М. Симоненко); пам'яткам науки і техніки (Л.О. Гріффен, В.О. Константинов); музеєзнавству (Д.В. Кепін, О.М. Титова) та методиці створення профільних музеїв (В.О. Константинов, Л.О. Гріффен).

Співробітники відділу «Пам'яток української церкви» займаються проблемами церковного пам'ятокознавства, зокрема, історією церков і монастирів (Н.М. Сенченко, О.В. Шуба, А.Л. Зінченко) [6].

На особливу увагу заслуговують питання збереження пам'яток України з урахуванням регіональних особливостей, що базуються на вивченні специфіки культурно-історичних та природних умов різних регіонів. Тому Центр пам'ятокознавства підтримує та координує діяльність своїх регіональних відділів, що працюють на громадських засадах.

Основним науковим напрямом Південноукраїнського регіонального відділу є дослідження та збереження археологічних пам'яток на території Миколаївської та Херсонської областей, постійний моніторинг сучасного стану археологічної спадщини регіону (Н.О. Рижева, М.Ю. Ласинська, О.В. Господаренко, В.В. Кузовков, археологи К.В. Горбенко, О.І. Смирнов, Д.В. Філатов).

Співробітники Північно-Східного регіонального відділу досліджують об'єкти культурної спадщини України, які розміщуються на території Північно-Східної України (у межах Чернігівської та Сумської областей), зокрема проблеми їх вивчення, збереження й використання, а також питання історії й сучасного стану музейної справи на теренах означеного регіону. Співробітники відділення брали активну участь в археологічних польових

дослідженнях на території міст Батурина, Глухова, Ніжина, Новгород-Сіверського та найближчої округи (І.С. Кедун, Ю.О. Коваленко, Л.Г. Кияшко); у польовому обстеженні некрополістичних пам'яток на території міст Глухова та Ніжина (Г.М. Дудченко, С.П. Жукова, С.Ю. Зозуля, Ю.О. Коваленко, О.С. Морозов); обстеженні стану збереженості пам'яток археології, архітектури та історії на території Сумської та Чернігівської областей (Н.М. Дмитренко, І.С. Кедун, І.В. Мошик, А.М. Острянюк, С.Ю. Зозуля, Ю.О. Коваленко, О.С. Морозов, С.В. Черняков, С.Б. Юрченко).

Колектив Східно-регіонального відділу Центру пам'ятокознавства працює над розробкою теоретико-методологічних проблем вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історико-культурної спадщини Слобожанщини, проводить науково-методичне забезпечення організації виставок та експозицій (зокрема, підготовку нової експозиції Музею археології та етнографії Слобідської України), вивчає досвід діяльності профільних організацій. Співробітники Східно-регіонального відділу Центру пам'ятокознавства надають практичну допомогу відповідним установам у розв'язанні проблем охорони і збереження пам'яток вітчизняної історії та культури (С.І. Посохов, О.Г. Павлова, В.Ю. Іващенко, С.М. Куделко).

Кримським відділом здійснювалась систематична робота зі створення каталогу нерухомих пам'яток Криму по Севастополю, Алушті та Євпаторії, зокрема тюркських пам'яток. Активно проводились заходи по відновленню та використанню пам'яток історико-культурної спадщини Кримського півострову (А.А. Непомнящий, Є.В. Молочко, Д.В. Яшний, В.В. Каліновський, Н.В. Кармазіна, О.В. Хлівнюк).

При Бахмутському регіональному відділі здійснювали експедиційну роботу з обстеження пам'яток археології, зокрема впроваджувалась практика із виявлення та взяття на облік пам'яток архітектури, створювався каталог нерухомих пам'яток Донецької області (С.Й. Татаринів, А. Драголюбов).

На сьогодні більшість відділів зазнали структурних реорганізацій, зокрема два останніх помітно скоротили роботу у зв'язку із політичними подіями, але, незважаючи на це, робота з пам'яток охоронної справи продовжується майже у всіх регіонах України.

Центр пам'ятокознавства та його регіональні відділи впроваджують у практичну роботу громадських і державних пам'яток охоронних організацій, музейних установ результати своїх фундаментальних досліджень, що являють собою пріоритетний напрям науково-дослідної роботи (далі – НДР) установи. Протягом 1991–2015 рр. підготовлено близько 30 науково-дослідних робіт, що розкривають комплекс досліджень багатопрофільного характеру. Теоретико-

методологічний характер мають наступні теми досліджень: «Основи вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історії, історико-культурних і природно-етнографічних комплексів та заповідних зон» (1991–1996 рр.), «Збереження пам'яток археології України» (1996–1999 рр.), «Проблеми історії українського пам'ятокознавства, питання законодавчого та адміністративного регулювання охорони та використання історико-культурної спадщини» (1996–1999 рр.), «Розробка методичних рекомендацій до визначення каталогізації та музеєфікації нерухомих пам'яток українського козацтва XVI–XVIII ст.» (2007–2011 рр.) тощо. Різним типам пам'яток історико-культурної спадщини України присвячені такі роботи: «Проблеми дослідження археологічних пам'яток та їх висвітлення у музейній експозиції» (1999–2002 рр.), «Історія створення і діяльності науково-технічних музеїв в Україні» (1996–1999 рр.), «Актуалізація науково-технічної спадщини в пам'яток охоронній та музейній діяльності» (2012–2014 рр.), «Створення Каталогу та Довідника нерухомих пам'яток українського козацтва XVI–XVIII ст.» (1997–2000 рр.).

Своєю актуальністю вирізняються дослідження на тему інтеграційних процесів в Україні у галузі пам'яток охоронної справи: «Проблеми пам'ятокознавства України в контексті 2000-ліття християнства» (1999–2002 рр.), «Трансформація пам'ятокознавства та пам'яток охоронної діяльності в Україні в 1991–2011 роках» (2009–2012 рр.), «Культурна спадщина у формуванні соціогуманітарного простору в Україні на початку XXI століття» (2013–2015 рр.) тощо.

Матеріали планових тем знаходять своє вираження у друкованих працях, що виходять під егідою Центру, серед яких є чотири періодичних фахових видання з історичних наук та мистецтвознавства. Загалом щороку бачать світ понад тридцять монографічних робіт. Наприклад, у 2015 р. Центр пам'ятокознавства видав і взяв участь у виданні монографій, довідників, тематичних збірників (колективних наукових праць), бібліографічних посібників, журналів, газет обсягом 471,38 друкованих аркушів. Також за останній рік Центром самостійно і спільно з науково-дослідними та вищими навчальними закладами України проведено кілька міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, читань, круглих столів. Найвагоміший доробок останніх років – випуск у 2012 році колективної монографії «Основи пам'ятокознавства» [7], у якій зроблено спробу в систематизованому вигляді викласти основні проблеми пам'ятокознавства та пам'яток охоронної справи.

На основі аналізу напрацьованих останніх років можна зробити висновок, що одним із

найвагоміших досягнень наукової роботи Центру є започаткований в установі науковий напрям – пам'яткознавство, який отримав офіційне визнання Вищої атестаційної комісії (наказ від 29 травня 2006 р. № 263) через введення нової спеціальності «26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство» [8].

Надзвичайно важливою є діяльність з підготовки наукових кадрів. У 2008 р. при Центрі була відкрита аспірантура, працювала Спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності «26.00.05 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство», що надає можливість молодим науковцям підтвердити свою професійність та отримати науковий ступінь кандидата історичних наук. Нею вже скористалося 35 дисертантів [9]. Центр також сприяє вже визнаним науковцям отримати звання старшого наукового співробітника, Заслуженого працівника культури (науки) України.

Результати наукових розробок, їх теоретико-методологічний рівень свідчать, що Центр пам'яткознавства вступив у нову смугу розвитку, коли відбувається диференціація наукових напрямів, поглиблення дослідженої проблематики, вироблення нових наукових підходів. У своїй науковій діяльності він намагається відповісти на актуальні проблеми, які відбуваються в процесі духовного відродження українського народу, сприяти зусиллям державних органів і громадських організацій, спрямованим на збереження, відновлення, використання і популяризацію пам'яток історії та культури. Вдалося помітно сприяти посиленню ролі НАН України в дослідженні та збереженні культурної спадщини. Пропозиції Центру мають реальний вплив на покращення технічного стану пам'яток, виховання молодих кадрів. Усе більше історико-культурних заповідників, музеїв, інших закладів, яким не байдужа доля пам'яток України, звертаються сюди за науково-методичною допомогою у вирішенні актуальних проблем, проведенні спільних досліджень, наукових конференцій, підготовці друкованих видань.

Посилання

1. Український історик Сергій Заремба: документи та матеріали до бібліографії / Упоряд., життєпис, бібліогр. Т.І. Ківшар. – К.: Вид-во «Жнець», 2007. – 204 с.
2. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К., 1995. – 448 с.
3. Заремба С.З. До десятиліття Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК / Праці Центру пам'яткознавства. – Вип. 3. – К., 2001. – С. 3–13.
4. Постанова № 151 від 23 травня 1991 р. Президії Академії наук УРСР і Колегії Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.
5. Статут Центру, прийнятий Вченою радою Центру пам'яткознавства, протокол № 6 від 19.06.2007 року.
6. Титова О.М. Діяльність Центру пам'яткознавства з вивчення та популяризації культурної спадщини / Перші Зарембівські читання. Матеріали Перших Всеукраїнських наукових читань, присвячених 60-річчю від дня народження українського історика та пам'яткознавця Сергія Захаровича

Заремби (1947–2003) (м. Київ, 23 січня 2007 р.): Збірник статей (упор. Титова О.М.) / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2007. – С. 29–34.

7. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред. Гріффіна О.Л., Титової О.М.; кол. авт.: Гаврилук О.Н., Гаврилук С.В., Горбик В.О. [та ін.]: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. – 380 с.

8. Титова О.М. Діяльність Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК у 1991–2011 роках / Треті Зарембівські читання: Збірник статей (упор. Титова О.М.) / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2011. – С. 3–10.

9. Бичковська Г. М., Горькова А. О. Пам'яткоохоронна та музеєзнавча проблематика дисертаційних досліджень в Центрі пам'яткознавства НАН України і УТОПІК / Питання історії науки і техніки. – 2016. – № 1(37). – С. 74–81.

Бычковская А.Н. Основные направления научной работы Центра памятниковедения НАН Украины и УООПИК

В статье раскрыта структура Центра памятниковедения, охарактеризованы основные направления научной работы учреждения. Предпринята попытка классификации плановых тем, которые выполнялись Центром в течение 1991–2015 годов. Приведены наиболее значимые достижения за последние годы в памятникоохранной отрасли.

Ключевые слова: Центр памятниковедения, научная работа, памятниковедение, музееведение, историко-культурное наследие, охрана памятников истории и культуры.

Bychkovska H.M. Main directions of scientific work of Monuments Research Center of the NAS of Ukraine and USPHCM

In the article revealed the structure of the Centre of Monuments Research, was characterized the main directions of scientific work of institution. This article attempts to classify the planned topics that were carried out by the Center during 1991-2015 years. The most significant achievements of recent years in field of monument research were highlighted.

Key words: Centre of Monuments Research, scientific work, monument studies, museology, historical and cultural heritage, monument protection of history and culture.

10.03.2015 р.

УДК 351.853.1:159.955.1(477)(045)

О.В. Вечерська

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ НЕРУХОМИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемним моментам обліку культурної спадщини та формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Процес наповнення Реєстру є надто повільним, незважаючи на нещодавно здійснені заходи щодо спрощення процедур підготовки облікової документації.

Ключові слова: культурна спадщина, пам'ятки, облік об'єктів культурної спадщини.

Збереження культурної спадщини неможливе без системного обліку нерухомих об'єктів культурної спадщини, складовими якого є виявлення, наукове вивчення, класифікація та державна реєстрація.